

Ірина ГОЛЯШ
кандидат економічних наук,
доцент кафедри аудиту, ревізії та контролінгу,
Тернопільський національний економічний університет

Людмила БУДНИК
кандидат економічних наук,
доцент кафедри аудиту, ревізії та контролінгу,
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено питання аналізу інтелектуального капіталу та його складових елементів. Розглянуто проблеми формування стратегії управління інтелектуальними активами підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, організаційний капітал, споживчий капітал, інтелектуальний актив, капітал, аналіз, оцінка.

За роки ринкових перетворень відбулося скорочення чисельності вчених і кваліфікованих працівників, що свідчить про домінування в економіці України застарілих технологій і слабкість її інноваційних процесів. Недооцінка ролі інтелектуального капіталу та недостатньо ефективне його використання призвели до набуття виробництвом яскраво вираженого трудомісткого та сировинного характеру, який властивий доіндустріальній стадії розвитку суспільства [4]. Подолання цих труднощів та забезпечення вирішення складних господарських та фінансових проблем можливі за умови створення, мобілізації й використання інтелектуальних ресурсів.

У сучасних умовах суспільство розвинених країн, на відміну від України, вже вступило у постіндустріальну стадію розвитку, а тому одним із домінуючих ресурсів у цих країнах став інтелектуальний капітал, який використовується як джерело добробуту і розвитку людини.

На даний час зарубіжні вчені мають значні напрацювання щодо теоретичних аспектів інтелектуального капіталу та практики його використання. Вагомий внесок у процесі дослідження інтелектуального капіталу зроблено такими науковцями, як Дж. Гелбрейтом, П. Друкером, Л. Едвінсоном, К. Е. Свейбі, Т. Стюартом та іншими.

В українських та російських авторів теж є чимало праць, присвячених вивченню проблематики інтелектуального капіталу. Серед них найбільш значимими є праці К. Багриновського, М. Бендикова, Т. Власової, В. Макарова, І. Піняк, В. Пожуєва, І. Фролова, Е. Хрустальова та інших.

Незважаючи на значний науковий доробок зарубіжних та вітчизняних вчених щодо різноманітних аспектів інтелектуального капіталу, на даний час є труднощі у розумінні окремих термінів, недостатньо уваги приділено питанню оцінки інтелектуального капіталу.

На сучасному етапі інтелектуальний капітал підприємства здатний стати основою його ефективного розвитку та одним із чинників забезпечення конкурентоспроможності. У зв'язку з цим, процеси управління підприємством потребують аналізу інтелектуального капіталу та його елементів, а питання оцінки та удосконалення управління інтелектуальними активами вимагають їх детального вивчення. Тому метою

даної статті стало дослідження проблемних аспектів аналізу інтелектуального капіталу підприємства та наукове обґрунтування практичних рекомендацій щодо його оцінки на сучасному етапі формування національної економіки.

Для досягнення поставленої мети обрано наступні завдання:

- дослідити сутність інтелектуального капіталу та шляхи його еволюції;
- виділити специфічні властивості, які характерні для інтелектуальних активів;
- дослідити структуру інтелектуального капіталу;
- виявити проблемні аспекти аналізу інтелектуального капіталу підприємства;
- проаналізувати теоретичні підходи до оцінки та управління інтелектуальним капіталом.

Інтелектуальний капітал є окремою категорією, яка на даний час ще мало досліджена та недостатньо обґрунтована.

Теоретичні основи інтелектуального капіталу закладені видатними вченими-економістами минулого, котрі відводили здібностям людини особливе місце у створенні багатства. Однак, серед дослідників відсутня єдності щодо трактування категорії «інтелектуальний капітал», що вимагає синтезу марксистського, неокласичного, інституціонального підходів, еволюційної теорії економіки, а також міждисциплінарного підходу [4].

Зазначимо, що у науковий обіг поняття інтелектуального капіталу введено порівняно недавно. Вперше його обґрунтував у 1969 році Дж. Гелбрейт, який вжив даний термін у значенні інтелектуальної діяльності.

У 1991 році Т. Стюарт, досліджуючи природу цього терміну, опублікував свою першу працю про нього, у якій було зазначено, що інтелектуальний капітал є сумою того, що знають працівники компанії і того, що створює конкурентну перевагу компанії на ринку: патенти, процеси, управлінські навички, технології, досвід та інформація про споживачів і постачальників [11].

Л. Едвінсоном було розглянуто інтелектуальний капітал як знання, яке може конвертуватися у вартість [6].

У праці К. Багриновського, М. Бендикова, І. Фролова, Е. Хрустальова було зазначено, що визначення

інтелектуального капіталу носить досить загальний характер і передбачає суму тих знань всіх працівників підприємства, яка забезпечує його конкурентоздатність [1].

На думку В. Макарова та Г. Клейнера, поняття інтелектуального капіталу не закріплено жодним законодавчим актом, а тому воно не має ніяких юридичних обмежень. Це дає змогу дослідникам висловлювати найрізноманітніші точки зору щодо його теоретичних та практичних аспектів [7].

У наш час під поняттям «інтелектуальний капітал» розуміють нематеріальні активи, вартість яких складається із різниці між ринковою ціною фірми і вартістю її матеріальних активів [2].

У працях вітчизняних авторів та перекладах зарубіжних публікацій сукупність об'єктів, які входять до складу інтелектуального капіталу, називають активами. Разом з тим, за терміном «актив» закріплені певні економічні та правові атрибути.

Виділимо ряд специфічних властивостей, які характерні для інтелектуальних активів:

- нематеріальна природа;
- відсутність фізичного зношення;
- невичерпність;
- здатність до самовідтворення;
- здатність до тиражування [9].

Вважаємо, що категорія інтелектуальних активів повинна бути наділена властивостями капіталу в цілому, а тому перелік її властивостей слід доповнити виділеною К. Марксом властивістю самозростаючої вартості, оскільки К. Маркс, моделюючи трансформацію грошової і товарної форм вартості, виділив ефект її самозростання у процесі виробництва, де вона «змінює свою величину, приєднує до себе додану вартість, або зростає. Саме цей рух перетворює її в капітал» [8].

Зазначимо, що у більшості керівників підприємств немає чіткого розуміння природи феномена інтелектуальних активів. Це створює перешкоди для їх використання як ефективного ресурсу економічного розвитку та формування стратегії управління інтелектуальними активами підприємства у складі загальної стратегії розвитку бізнесу.

Ряд авторів вважає, що інтелектуальний капітал є економічною цінністю кількох категорій: людського, організаційного та споживчого капіталів [2].

Людський капітал – це знання, практичні навички, творчі і мисленнєві здібності людини, їх моральні цінності, особистісні і лідерські якості, культура праці, які використовуються індивідом чи організацією для отримання доходу. Носіями людського капіталу є спеціально підготовлений персонал підприємства.

Організаційний капітал – це організаційні можливості підприємства, адекватні вимогам ринку. Він є відповідальним за те, як людський капітал використовується в організаційних системах і сприяє леретворенню інформації. Організаційний капітал є власністю підприємства і в деяких випадках може бути відносно самостійним об'єктом купівлі-продажу. До організаційного капіталу належать: інформаційні ресурси, електронні мережі, організаційна структура, ефективне управління, сприйнятливність до змін та нововведень, інтелектуальна власність (авторські права, технічне і програмне забезпечення, комп'ютерні програми, бази даних тощо). Організаційний капітал містить такі структурні компоненти:

- інноваційний капітал – здатність компанії до оновлення та нововведень;
- процесний капітал – система виробництва, збуту та

післяпродажного обслуговування тощо.

Споживчий капітал – це частина інтелектуального капіталу, що формується із зв'язків та стійких відносин із клієнтами і споживачами. Він створюється в результаті взаємодії підприємства з елементами зовнішнього середовища. До споживчого капіталу відносяться ділова репутація підприємства, товарні знаки, бренди, стосунки з клієнтами, канали розповсюдження продукції, портфель замовлень, різноманітні контакти і угоди.

Виходячи з того, що структура інтелектуального капіталу містить три взаємопов'язаних складових елементи, його вартість відобразимо за допомогою наступної формули:

$$Bi = Bл + Bо + Bс, \quad (1)$$

де Bi – вартість інтелектуального капіталу;

$Bл$ – вартість людського капіталу

$Bо$ – вартість організаційного капіталу;

$Bс$ – вартість споживчого капіталу.

Вважаємо, що для визначення вартості складових елементів інтелектуального капіталу слід використовувати аналітичний підхід. Зокрема для оцінки людського капіталу доцільно застосувати один із наступних методів:

- експертний підхід на основі методу оцінки базових показників;
- оцінку людського капіталу, виходячи із спрямованих інвестицій.

При оцінці організаційного капіталу слід враховувати затрати на організаційне навчання функціональних команд, яке включає вартість програмного забезпечення, впровадження проекту та навчання персоналу. Вартість організаційного капіталу при цьому повинна визначатися за наступною формулою:

$$Bo = Bi + Bп, \quad (2)$$

де Bi – вартість програмного забезпечення;

$Bп$ – вартість впровадження проекту і навчання персоналу.

Розглядаючи споживчий капітал, слід звернути увагу на гудвіл, який, крім трактування його як перевищення фактичних витрат на придбання конкретних активів і зобов'язань над їх реальною вартістю на дату укладання угоди, має ще й інше трактування, при якому вартість гудвіла є вартістю ділової репутації підприємства. Це свідчить про те, що гудвіл є частиною споживчого капіталу. Виходячи з цього, для оцінки споживчого капіталу можуть використовуватися методи, аналогічні до тих, які використовуються для оцінки гудвілу, а саме:

- метод надлишкового прибутку;
- метод надлишкових ресурсів;
- метод оцінки на основі показника обсягу реалізації продукції.

Деякі автори, характеризуючи інтелектуальний капітал, виокремлюють у його складі емоційний капітал, психологічний капітал, креативність тощо. До емоційного капіталу вони відносять корпоративну ідентичність і торгову марку, які сприймаються зовнішніми та внутрішніми споживачами, до психологічного капіталу – впевненість у собі, здатність залучати ресурси, необхідні для того, щоб досягти цілей, а до креативності – творчість в усіх сферах, яка повинна прийти на зміну стандартизації [10].

Недооцінка ролі інтелектуального капіталу та недостатньо ефективне його використання на вітчизняних підприємствах призвели до набуття виробництвом яскраво вираженого трудомісткого та сировинного характеру, який властивий доіндустріальній стадії розвитку суспільства. Подолання цих труднощів можливе за умови створення, мобілізації й використання

інтелектуальних ресурсів.

У сучасних умовах суспільство розвинутих країн, на відміну від України, вже вступило у постіндустріальну стадію розвитку, а тому одним із домінуючих ресурсів у цих країнах став інтелектуальний капітал, який використовується як джерело добробуту і розвитку людини.

Інтелектуальний капітал є окремою категорією, яка на даний час ще мало досліджена та недостатньо обґрунтована. Вважаємо, що дана категорія повинна бути наділена властивостями капіталу в цілому.

Інтелектуальний капітал є економічною цінністю кількох категорій:

- людського капіталу, який включає знання, практичні навички, творчі і мисленнєві здібності людини, їх моральні цінності, особистісні і лідерські якості, культуру праці, які використовуються індивідом чи організацією для отримання доходу;
- організаційного капіталу, до складу якого входять інформаційні ресурси, електронні мережі, організаційна структура, ефективне управління, сприйнятливість до змін та нововведень, інтелектуальна власність (авторські права, технічне і програмне забезпечення, комп'ютерні програми, бази даних тощо);
- споживчого капіталу, що включає до свого складу ділову репутацію підприємства, товарні знаки, бренди, зв'язки із клієнтами, канали розповсюдження продукції, портфель замовлень, різноманітні контакти і угоди.

Деякі вчені, характеризуючи інтелектуальний капітал, виокремлюють у його складі емоційний капітал, психологічний капітал, а також креативність.

Процеси управління підприємством потребують аналізу інтелектуального капіталу та його елементів, а питання оцінки та удосконалення управління інтелектуальними активами вимагають їх детального вивчення та проведення подальших досліджень.

Список літератури

1. Багриновский, К. А. Наукоемкий сектор экономики России: состояние и особенности развития [Текст] / К. А. Багриновский, М. А. Бендиков, И. Э. Фролов, Е. Ю. Хрусталева. – М.: ЦЭМИ РАН, 2001.
2. Балашов, Е. Л. Управление интеллектуальным капиталом организации (на примере консалтинговой компании) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. эк. наук [Текст] / Е. Л. Балашов. – М., 2009.
3. Брукинг, Э. Интеллектуальный капитал. Ключ к успеху в новом тысячелетии [Текст] / Э. Брукинг, Пер. с англ. – СПб., 2001.
4. Власова, Т. Р. Формування та використання інтелектуального капіталу в процесі суспільного відтворення [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук / Власова Т. Р. – К., 2008.
5. Друкер, П. Энциклопедия менеджмента [Текст] / П. Друкер. – М.: Вильямс, 2006.
6. Эдвинсон, Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. Новая постиндустриальная волна на Западе [Текст] / Л. Эдвинсон. – М.: Мелоун. – М., 1999.
7. Макаров, В. Л. Микроэкономика знаний [Текст] / В. Л. Макаров, Г. Б. Клейнер. – М.: Экономика, 2007.
8. Маркс, К. Капитал. Т.1, кн.1. [Текст] / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1988. – С.161.
9. Піняк, І. Інтелектуальні активи як ефективний ресурс економічного розвитку підприємства [Текст] / І. Піняк // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 1. – С. 33-40.
10. Пожухов, В. І. Інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації [Текст] / В. І. Пожухов // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – №37.

11. Стюарт, Т. Богатство от ума: Деловой бестселлер [Текст] / Т. Стюарт. – Минск, 1998.

РЕЗЮМЕ

Голяш Ірина, Будник Людмила

Анализ интеллектуального капитала предприятия

Исследовано вопрос анализа интеллектуального капитала и его составных элементов. Рассмотрены проблемы формирования стратегии управления интеллектуальными активами предприятия.

RESUME

Golyash Iryna, Budnik Lyudmyla

Analysis of intellectual capital of enterprise

Investigational question of analysis of intellectual capital and component elements. The problems of forming of strategy of management of intellectual assets of enterprise are considered.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2010 р.